

"ואלה בני המדינה" או: עולים ושרים

(להוראתו של פרק כ' בספר עזרא)

פרק כ' בספר עזרא¹ נחשב בדרך כלל על-ידי המורים לתנ"ך לפרק "משעמם" בשל אופיו: רשימת אישים (רובם בלתי ידועים) בראשיתו, רשימה של משפחות בתי אב. רשימת מקומות ישוב, מספרי עולים וכו'. אם יחסו של המורה לפרק זה הוא כך, בודאי שאין לצפות מן התלמידים שיגלו עניין לקראת לימוד פרקנו.

מגמתו של מאמר זה להצביע על האפשרויות הרבות הגלומות בלימוד פרק זה, שיש בהן כדי "להחיות" את הרשימות "היבשות", ולהציע לפני המורה לתנ"ך להשתדל ללכת בדרך זו גם בהוראת פרקים דומים כתנ"ך, אשר לכאורה אין ללומד כל עניין בהם, בשל חדגוניותם או שיעמומם (מספרים, מספרים, שמות, שמות וכ"ל).²

הנחת היסוד למאמר זה היא אמרתם של חז"ל שרק "נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה" (מגילה יד ע"א) ואלמלא היה בפרק זה - ובדומים לו מבחינת מבנהו - מסר לדורות, לא היה נכלל הפרק בתנ"ך.³

אחד הקשיים הגדולים בהוראת פרק ארוך מעין זה (70 פסוקים!), הוא אי יכולתו של הלומד להקיף את כל הפרק בשלימותו, והוא נראה בעיניו כגיבוב קטעים קטעים ללא סדר הגיוני וללא מבנה ספרותי.

בראש רשימת "העולים משבי הגולה" נזכרים מנהיגי העולים (פסוק ב), אולם תמוה: אם מדובר - ככתוב - בעולים ששבו מגלות בבל, שנבוכדנצר מלך בבל הגלם מיהודה וירושלים, מה פשר "אנשי עם ישראל" בסוף פסוק ב?

למשפחות המפורטות החל מפסוק ג עד פסוק יט אין כותרת ואין סיכום, ואין אנו יודעים אם אלו משפחות מיהודה או מ"אנשי עם ישראל" (ואם כן

- מאיזה שבט?). החל בפסוק כ נזכרים שמות ישובים כמו ענתות, קרית [י]ערים, כפירה, בארות וכו' המוכרים לנו כישובים בנחלת בנימין, שכנתה הצפונית של יהודה מאז, אולם תמוה איזכורה של "בית לחם" בין ישובי ארץ בנימין, והרי בדרך כלל נחשבת בית לחם ליהודה³, ומקומה דרומית לירושלים, בדרך בואכה לחברון.

גם לקטע זה: פסוק כ עד פסוק לה - המפרט שמות ישובים - חסרה כותרת וחסר סיכום, כגון: אלה בני בנימין למושבותם אשר שבו איש לעירו. אם הישובים שפורטו כאן אינם של בני בנימין בלבד, אלא גם של יהודה ושל שבטים נוספים, מדוע לא נזכרו גם שמותיהם של ערי יהודה וכפריה שבהם התיישבו העולים מבבל?

מקומם של הכהנים בפסוק לו אף הוא טעון הסבר, שכן מדוע לא פתח הכתוב באיזכורם בראש רשימת העולים, אחרי שמות המנהיגים, והרי הכהנים והלויים היו בודאי בין ראשוני הנענים להכרזת כורש "מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלם - - - ויבן את בית ה'" (עזרא א, ג).

אחרי רשימת הכהנים, שמספרם הכולל מגיע 4,289 - (פסוקים לו-לט), באה קבוצה קטנה של לויים: 74 (מ) ואחריהם "המשררים" (בפסוק מא) ו"בני השוערים" (בפסוק מב), שאמנם לא הוגדרו כלויים, אך על סמך הידוע לנו מספר דברי-הימים השתייכו אף הם ללויים. תמוה שאחרי איזכור "המשררים" בפסוק מא, חוזר הכתוב בסוף רשימת העולים ומזכיר פעם נוספת "משררים" בצדן של "משררות" (סה). בפסוק מא מספר המשררים 128, וכמנינם השני בשולי הרשימה, מגיע מספר המשררים יחד עם המשררות ל-200.

אחרי רשימת המשררים והשוערים, באה קבוצת "הנתינים" כשהיא מפורטת לפי שמות משפחה, אולם ללא פירוט מספרי, ורק בצירופם ל"בני עבדי שלמה" בפסוק נח. בא סיכומם הכולל: 392. למשפחות הנתינים שמות בעלי צליל נכרי, כמו ציחא, חשופא, נסיעהא, נקודא,

¹ ספר עזרא כלול בתכנית-הלימודים למקרא של ביה"ס הממ"ד. ובתשל"ט יצאה לאור מהדורת ניסוי של מדרין להוראת הספרים עזרא ונחמיה ונבואות חגי. זכריה ומלאכי - על-ידי היחידה לתכניות לימודים במקרא במכללת ירושלים, בשיתוף המרכז לתכנ"ל במשרד החינוך והתרבות. בחלקו הראשון של המדריך, יש עיבוד דידאקטי של פרק ב' בספר עזרא. עמ' 28-40.

² במסגרת מאמר זה לא אדון בהכפלת הפרק (בשינויים קלים) בספר נחמיה פרק ז'. בשאלה אם פרקנו הועתק מספר נחמיה לספר עזרא אחרי פרק א' או להיפך הפרק נשנה בספר נחמיה לצורך ספור איכלוסה של ירושלים, אך מקומו הראשוני הוא אחרי פרק א' בעזרא (ויש גם דרך שלישית. ואכמ"ל).

³ כמו בשופטים פרק י"ז, בשמ"א פרק י"ז, ברות פרק א' ועוד. אולם יש גם "בית לחם" אחרת. בגליל. הנזכרת ביהושע י"ט, טו - בנחלת זבולון. (וראה גם להלן הערה 11). רשימת הישובים בפרקנו כוללת ישובים בבנימין וביהודה. כשהנקודות הצפוניות ביותר הן גבע (בפסוק כו) ובית אל (בפסוק כט) ואין סבירות ש"בני בית לחם" הנזכרים כאן כשבים לעירם - הם בני בית לחם הגלילית.

חקפוא, מחידא ואף "סיסרא", ופירוטם משתרע על פני 16 פסוקים (מג-נח) אף-אל-פי שמספרם הכולל (יחד עם עבדי שלמה) אינו מגיע אף 4000-.

בשני הקטעים הסמוכים: נט-ס; סא-סג - באים שני סיפורים על עולים אשר "לא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם", ועל כהנים אשר "בקשו כתבם המתייחסים ולא נמצאו". הסיפור הראשון מתייחס לעולים שהצטרפו לשיירת העולים של "אנשי עם ישראל" אך לא יכלו להוכיח שאף הם מתייחסים לעם ישראל ("מיהו יהודי"). הסיפור השני מתייחס לכהנים חסרי כתב יחס, שלא הורשו ליהנות מזכויות הכהנים לאכול "מקדש הקדשים". בפסוק סו-סז נימנו בהמותיהם של העולים לסוגיהם, ובסוף הפרק פורטו התרומות שהעולים הביאו אתם לבניין המקדש.

*

במקום לעמוד על כל קטע מקטעי הפרק הרבים, אנו מציעים שהתלמידים יתבוננו תחילה במסגרת הפרק, במגמה למצוא מבנה כללי ברור לכל קטעי הרשימות הרבות (מנהיגים, בתי-אב, ישובים, כהנים ולוויים, נתינים, יוצאי דופן, חמורים, זהב וכסף).

התלמידים יוכלו למצוא על נקלה שהפרק פותח ב"וישובו לירושלם ויהודה איש לעירו" (א), והוא מסיים: "וישבו הכהנים והלוויים ומן העם.. בעריהם וכל ישראל בעריהם" (ע). פרקנו מפרט איפוא את "שיבת ציון" ("וישובו...") אחר גלות בבל, כאשר "העלים משבי הגולה" שבו ארצה והתיישבו איש בעירו.

מבנה מעין זה של פרק במקרא, שהחתימה נושקת לפתיחה, שמוטיב הפתיחה חוזר ונשנה גם בסיום, קרוי בפי חז"ל "פרשה חביבה"⁴.

מה חביבותו של פרקנו?

בפרק א' בעזרא, אחר שמובאת הכרזת כורש, המתירה לגולים היהודים לשוב לארצם, נאמר: "ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין וכו' לכל העיר האלהים את רוחו לעלות לבנות את בית ה' אשר בירושלם" (ה). הווי אומר: לא כל בני הגולה שבו לארץ ישראל, אלא רק אלה שרוח האלהים עוררה אותם למעשה הגדול: לעזוב את הגולה בה חיו זה שני דורות חיי כלכלה מבוססים⁵ ולשוב לארץ יהודה החרבה, במטרה לבנות את בית ה' על הר ציון השמים. עולים אלה שזכרם נשתמר במפורט בעזרא פרק ב, שמעו מבעד להכרזת המלך הנכרי את דברי חזונם של נביאי ישראל שניבאו על קץ גלות בבל (ירמיהו כט, י) ועל כורש משיח ה' ורועו, אשר יצוה לבנות את ירושלים ולייסד את ההיכל (ישעיה מד, כח - מה, א). עולים אלה אשר חשו בפעמי גאולה, זכו ששמותיהם או שמות עריהם ייכתבו בכתבי הקודש לזכרון עולם.

הזכרנו לעיל את השמות בעלי הצליל הזר של הנתינים (מג-נח); ואולם גם בין שמותיהם של הישראלים המיוחסים, ואף כין המנהיגים שעמדו בראש השבים ארצה, נזכרים שמות בעלי צליל נכרי, שהשפעת הגלות נשמעת מהם. "מרדכי" מזכיר את שם האל הבבלי "מרדך" (ירמיה נ, ב), "בגוי" בין מנהיגי העולים (פסוק ב) וכשם משפחת עולים (בפסוק יד) הוא שם פרסי, המצוי בין שרי פרס ומדי⁶, "עילם" כשם משפחה, ככל הנראה מיהודה (בפסוק ז), ופעם נוספת כשם משפחה אחרת, כנראה מבנימין (פסוק לא) - מזכיר אח שמה של עילם המדינה שבמסופוטמיה⁷. גם השם "זתוא" (ט) הנזכר לבד מברשימתנו גם ברשימת מוציאי הנשים הנכריות (עזרא י, כז) הוא שם בעל צורה אשורית או עילמית; וכי"ב מן השמות.

כאן נביא את לשון מדרש תנחומא לפרשת המרגלים, בעניין השמות:

⁴ "כל פרשה שהיתה חביבה על דוד, פתח בה ב'אשרי' וסיים בה ב'אשרי' (ברכות י' ע"א) והסבירו בעלי התוספות (שם ד"ה "כל פרשה") שכוונת המאמר הזה איננה דווקא למסגרת פרשה המוסגרת במלים "אשרי". אלא הכוונה היא לכל פרשה שחתימתה מעין פתיחתה. כמו מזמורי "הללויה" וכיו"ב.

⁵ על פי ציווי של ירמיה (ירמיה פרק כט): כפי שעולה מדברי רש"י בפירושו לקידושין סט ע"ב (ד"ה "ואבינה בעם"); כפי שכתב יוסף בן מתתיהו ב"קדמוניות" י"א, א וכפי שעולה מן הממצאים הארכיאולוגיים בניפור, עפ"י תעודות בית "מוראשו".

⁶ על-פי זר כבוד בפירושו לעזרא. מהדורת "דעת מקרא" פרק ב פסוק ב הערה 11.

⁷ "עילם" נזכרת במקרא פעמים אחדות עם מדי, כמדינה בצפון (ישעיה כא, ב; ירמיה כה, כה; והשווה לדניאל ח, כ בשושן הבירה אשר בעילם המדינה). "מ גרינץ שיער ש"בני עילם" העולים ארצה נקראו על שם מושבם בגולה (מחקרים במקרא, מפירושו לעזרא, עמ' 287), אך יצוין שהשם "עילם" בציון: "בני עילם אחר" נזכר גם בפסוק לא. ומצאנו שם זה בדב"ה"א כו, ג כשם לוי מן השוערים בני אסף. וכן בנחמיה יב, מד כאחד הלוויים המשוררים. שהשתתפו בחנוכת חומת ירושלים. בנחמיה י, טו נזכר "עילם" כשם פרטי של אחר החותמים על האמנה: וכל המקורות האלה מקשים על קבלת השערתו הנ"ל של גרינץ.

"יש בני אדם ששמותם נאים ומעשיהם כעורים, שמותם כעורים ומעשיהם נאים. שמותם ומעשיהם נאים, שמותם ומעשיהם כעורים.... שמותם כעורים ומעשיהם נאים: אלו עולי גולה - בני ברקוס, בני סיסרא, בני תמח - ובנו בית המקדש". (תנחומא פ' שלח).

עלייתם של גולי בבל לארץ, במגמה לבנות את בית-המקדש, היא מעשה נאה ("מעשיהם נאים") ואין לגנותם בגין שמותיהם הכעורים, הם השמות הגלויים הנכריים. אולי אפשר כאן להזכיר שבגאולה הראשונה שנגאלו ישראל ממצרים, הדגישו חז"ל שאבותינו בגלות מצרים לא שינו שמותיהם ושמרו על שמותיהם העבריים, כפי שדרשו על הפסוק "גן נעול אחותי כלה" (שיר השירים ד', יב):

"...לא שינו את שמם: ראובן שמעון נחתין (= יורדים), ראובן שמעון סלקין (= עולים), ולא היו קוראין לראובן - רופוס ולשמעון לא היו קוראין לוליני, וליוסף - ליסטיס וכו'" (שיר השירים רבה שם)

חביבותה של הפרשה הדנה בשיבת ציון בצורת רשימות, באה לידי ביטוי גם בהתייחסותם של העולים לאבותיהם או לעריהם. כשם שביציאת מצרים נפקדו היוצאים "ויתלדו על משפחתם לבית אבתם"⁸, כך גם בפרקנו נמנו חלק גדול מן העולים לבית אבותם. כיוצאים מן הכלל צוינו בפסוקים נט-ס שש מאות חמישים ושנים מן העולים אשר "לא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם" ומכלל לאו אתה שומע הן: 652 היו ללא יחס לאבותיהם ואילו כל יתר העולים התייחסו לבתי אבותיהם.

מן האמור בפסוק סב על קבוצת כהנים מסויימת אשר "בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו" משתמע שלכל השאר היו כתבי יחס, ואכן נחמיה פירש זאת: "...ואמצא ספר היחס העולים בראשונה" (נחמיה ז, ה), כלומר שנחמיה מצא את ספר היחס בו נרשמו ייחוסיהם של העולים הראשונים.

מעלה יתירה היתה לגאולת בבל על גאולת מצרים: שבי הגולה שבו לעריהם שישבו בהן הם או אבותיהם בימי בית ראשון ונתקיימו בשבי ציון דברי הנביא: "שובי בתולת ישראל, שבי אל ערך אלה" (ירמיה לא, כא).

מדוע נתייחסו העולים המנויים בפסוקים ג-ט לבתי אבותיהם ולא לעריהם, והלא ראינו שמגמת הפרק היא להצביע על שיבת העם לארצו, שיבת העולים לעריהם? הסיבה נעוצה ככל הנראה במציאות ההיסטורית-גיאוגרפית של ימי שיבת ציון. במלחמות הכיבוש של הבבלים חרבו ערי יהודה ולגולי יהודה לא היו ערים שיוכלו לשוב אליהן. לא כן ארץ בנימין, כפי שעולה מן הממצאים הארכיאולוגיים⁹. ישובים רבים בארץ בנימין, הידועים לנו מימי בית ראשון, נשארו על תלם בתקופת גלות בבל וימי שיבת ציון. לישובים אלה התייחסו העולים משבת בנימין - משם גלו ולשם שבו, ושם התיישבו.

אמנם ברשימת השבים לעריהם מפסוק כ ואילך נזכרות גם ערים כבית לחם ונטופה, הידועות לנו כערים כארץ יהודה, אך ניתן ליישב קושי זה בכך שהעדים הנזכרות כאן שייכות לבנימין והיו באיזור הצפוני לירושלים שנספח למלכות יהודה אחר חורבנה של מלכות אפרים¹⁰. בית לחם הדרומית לירושלים מוגדרת לרוב כ"בית לחם יהודה" ואילו "בית לחם" הנזכרת כאן היא בית לחם שבארץ בנימין¹¹, וזאת גם על סמך מידה י"ב מ"ג המידות שהתורה נדרשת בהן: "דבר הלמד מעניינו". לפי זה גם נטופה הנזכרת כאן כלולה ככל הנראה בין ערי בנימין, ואף ששלמא מאבותיו של דוד היה "אבי בית לחם" (דכה"א ב, נא) ובניו כונו "בית שלמא בית לחם ונטופת" (שם נד), מצאנו בימי בית שני, בתקופת השלטון היווני, את בני

⁸ במדבר א. יח: ופירש רש"י בפירושו לבמדבר על אתר: "הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידתם כל אחד ואחד להתייחס על השבט".

⁹ ראה: הארכיאולוגיה של ארץ ישראל מאת ר"פ אולברייט (בתרגום עברי של אמיר) תל-אביב, 1965, עמ' 121-122 ובספרים ומאמרים נוספים של חוקר זה.

¹⁰ ראה במאמרו של י' בן שם: היקף ההתיישבות של ראשוני שיבת ציון, בספר זר כבוד, ירושלים תשכ"ח, עמ' 66-68: ובספרו של גרינץ: מחקרים במקרא עמ' 291-292.

¹¹ כפי שהערנו לעיל בהערה 3 יש בית לחם שלישית בנחלת זבולון, היא בית לחם הגלילית, המכונה בירושלמי מגילה פ"א ה"א "בית לחם צרייה", אולי משום קרבתה לצור. ראה גם באנציקלופדיה ארץ ישראל שערך י' פרס (י-ם תש"ח) ערך "בית לחם". יש מן החוקרים הסוברים שגם מקום קבורת רחל "בדרך אפרתה היא בית לחם" (בראשית לה, יט) הוא בארץ בנימין. כפי שמשמע משמואל-א י, ב: "...עם קברת רחל בגבול בנימין בצלצח", ראה למשל: ע' שלזינגר במאמרו בספר נייגר עמ' 19-26 ואחרים; ואולם יואל אליצור במאמרו "פשר אותות שאול ובעיית קבורת רחל" ב"סיני" כרך צ"ב תשרי-חשון תשמ"ג, עמ' לה-מה ביקש להוכיח שמקום קבורת רחל הוא בבית לחם יהודה, כמקובל לפי המסורת.

סלמאי הנטופתי באים מארץ אפרים לכיוון ירושלים, כשהם מערימים על הפרדסאות¹² ובנחמיה יב, כח נזכרים "חצרי נטופתי" בסמוך לבית הגלגל, שדות גבע ועזמות - ישובים מובהקים בארץ בנימין. כשם שהיתה "בית לחם יהודה" והיתה בית לחם בארץ בנימין, היתה כנראה "נטופה" ביהודה ונטופה אחרת בבנימין¹³.

בראש עיונונו שאלנו לפשר הכינוי "אנשי עם ישראל" בסוף פסוק ב, שכן מדובר בגולים שהוגלו על-ידי נבוכדנצר מלך בבל, והלא הוא לא הגלה אלא את יהודה, כפי שסיכם ירמיהו במלכים ב' כה, כא (ובמקבילה: ירמ' נב, כד): "ויגל יהודה מעל אדמתו" בניגוד לבני מלכות ישראל, שהוגלו על-ידי אשור: "ויגל ישראל מעל אדמתו אשורה" (מלכים כ' יז, כג). אף אם נוסיף לשבט יהודה את בנימין ששמר אימונים למלכות יהודה בכל תהפוכות הזמנים החל מהתפלגות הממלכה ועד ימי שיבת ציון, גם אם נזכור שבט שמעון נבלע בקרב בני יהודה כבר בדורות הראשונים אחר ההתנחלות¹⁴ עדיין תמוה שבני שבטים בודדים יכוננו "עם ישראל". הרי עיקרו של עם ישראל גלה לחלח, לחבור, לנהר גוזן ולערי מדי (מלכים ב' שם ו) והם לא נכללו בין שבי הגולה אשר הגלה נבוכדנצר לבבל - כמודגש בראש הרשימה - אשר שבו כעת לירושלים ויהודה "איש לעירו": והרי עריהם לא היו בתחום יהודה, בנסותנו להשיב על שאלה זו, תיפתר בעיה נוספת: סיכומן של כל קבוצות המספרים של עולי בבל, החל בפסוק ג "בני פרעש אלפים מאה שבעים ושנים", עד פסוק לה: "בני סנאה¹⁵ שלשת אלפים ושש מאות ושלשים" בתוספת קבוצות הכהנים, הלויים, הנתינים וכו' - הוא 29,818 בלבד, ואילו בפסוק סד בא סיכום שונה, הגדול בהרבה מסיכומנו: "כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים".

על אי התאמה זו כבר עמדו חז"ל בסדר עולם רבה פרק כט, ושאלו: "ושנים עשר אלף (= היתרים) - היכן הם?", כלומר: איך ניתן להסביר את הפער בין 30,000 המנויים והמפורטים לבין הסך הכולל 42,000? והשיבו: "אלא אלו שעלו משאר השבטים". הווי אומר: רשימת העולים משבי הגולה המזכירה בראשה את "אנשי עם ישראל" ומסיימת "וכל ישראל בעריהם" כוללת אכן עולים גם "משאר השבטים" ולא רק מן השבטים יהודה ובנימין. כהנים ולויים.

אפשר גם לדייק מלשון סיום הרשימה, שהזכרנו: "וכל ישראל בעריהם", שמשלימה ומרחיבה את האמור בראש הרשימה. בתחילה התייחס הכתוב לקבוצות הגדולות, לחלק הדומיננטי של העולים, הם אלה שהוגלו על-ידי נבוכדנצר "וישובו לירושלים ויהודה איש לעירו". ואולם לא רק בני יהודה שבו לעריהם, גם אלה שעלו משאר שבטי ישראל השתדלו לשוב למקומותיהם בשומרון ובגליל¹⁶, ולכן סיים הכתוב "וכל ישראל בעריהם". אף-על-פי שייתכן שקול הקורא של כורש "מי בכם מכל עמו" כוון גם לגולי אשור, אשר אחר מפלת בבל נכללו מעתה בחלקם הגדול באימפריה הפרסית והיו מביניהם שהצטרפו אל אחיהם מיהודה בשיבת ציון. נראה לי ששבי ציון משאר שבטים לא חזרו ממקומות גלותם באשור, אלא שבו כאחיהם מיהודה, מבבל, שכן כבר בסוף ימי בית ראשון חיו חלק מהם במדינת יהודה המורחבת, שכללה שטחים ממלכות אפרים, כפי שנראה להלן.

על סמך רשימה בספר דברי-הימים א' פרק ט, המוסרת על "היושבים הראשונים אשר באחזתם בעריהם" אחר גלות בבל, המזכירה בין תושבי ירושלים דאז (ימי שיבת ציון) לבד מבני יהודה ובנימין גם מ"בני אפרים ומנשה", מבקש הרמב"ן (בספר הגאולה¹⁷) להוכיח ששיבת ציון כללה גם מבני שבטים אחרים, ובעלי התוספות כתבו שאין כל ספק בדבר ("דזיל קרי ביה רב הוא"¹⁸) שברשימת העולים בספר עזרא נכללו מבני כל י"ב השבטים. יש לזכור שבימי חזקיהו מלך יהודה, אחר גלות עשרת השבטים, שלח המלך "רצים מעיר לעיר בארץ אפרים

¹² מגילת תענית גמרא למשנה י"א; ואין צורך לתקן "הנטופתי" ל"הנתוצתי" כפי שמציע ב"צ לוריא במהדורתו למגילת תענית, עמ' 139 הערה 12.

¹³ ואין זה מן הנמנע ששריה בן תנחמת ובני עיפי הנטופתי שבאו אל גדליהו למצפה אחר חורבן הבית (מלכים ב' כה, כג; ירמיה מ, ח) באו מנטופה שבבנימין ולא מנטופה שביהודה, שכן מצפה היא בארץ בנימין. כפי שמשמע ברור מתחום שיפוטו של שמואל הנביא: "וסבב בית אל והגלגל והמצפה" (שמ"א ז, טז). ראה גם אצל גרינץ: מחקרים במקרא. עמ' 291-292.

¹⁴ "תהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה" (יהושע יט, א) וכן: "מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון... וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם" (שם, שם ט). וראה את פירושו של י' קיל ליהושע שם (בסידרת "דעת מקרא").

¹⁵ ממגילת תענית גמ' למשנה י"א משמע ש"סנאה" הוא שם פרטי: "בני סנאה (או: סנואה) בן בנימין", אולם אין זה מן הנמנע ש"סנאה" הוא שם מקום, כפי ששיער ב"צ לוריא במאמרו: ארץ בנימין, בספר דים, עמ' 155-157.

¹⁶ על התיישבות נרחבת בשומרון, כבר בתקופה הפרסית. ידוע ממגילת תענית גמ' למשנה ח': "מפני שכשעלתה גלות ראשונה... באו לסיבסטי ויישכו אותה והקיפוה ערי חומה ונסמכו לה עיירות רבות מירשאל, והיו קורין אותן ערי נברכתא". על התיישבות יהודית בגליל ידוע מן המשנה בערכין פרק ט' משנה ו המונה את "קצרה הישנה של צפורים (= צפורי) וחקרה של גוש חלב ויודפת הישנה וגמלא". בגמ' שם (לב ע"ב) הסבירו שערים אלו נמצאו כשעלו בני הגולה וקידשום כערי חומה.

¹⁷ בשער הראשון עמ' רעב-רעג, במהדורת ח"ד שוועל: כתבי הרמב"ן כרך א'.

¹⁸ גטין לו ע"ב, תוס' ד"ה "בזמן שאתה משמט".

ומנשה עד זבלון" (דבה"ב ל, י) - להזמין את שרידי מלכות אפרים שלא גלו מן הארץ - לעלות ירושלימה ולחוג את הפסח עם אחיהם מיהודה. אמנם מרבית הישראלים נמנעו מלבוא לירושלים, אך היו גם "אנשים מאשר ומנשה ומזבלון" (שם שם, יא), אשר "נכנעו ויבאו לירושלם" (שם). גם בימי יאשיהו נחוג פסח בירושלים בהשתתפות "בני ישראל הנמצאים" (שם לה, יז), כלומר משאר שבטי ישראל שנמצאו אז בארץ (רמב"ן שם). מסורת חז"ל קובעת שיאשיהו מלך על שרידי עשרת השבטים שהוחזרו לארץ על-ידי ירמיהו (ערכין לג ע"א)¹⁹.

מדוע פותחת הרשימה בבני יהודה, ממשיכה בבני בנימין ורק לאחר מכן מזכירה את הכהנים והלוויים? מגמת הפרק, כפי שהטעמנו, להצביע על שיבת הגולים לעריהם. לשבט לוי ולכהנים בתוכם לא ניתנה נחלה בארץ, אך בחלוקת הארץ על-ידי יהושע הופרשו על-ידי שבטי ישראל ערים למושב הלוויים והכהנים (יהושע פרק כא). אולם כבר משנחלקה המלכות בימי רחבעם בן שלמה, משבחר לו ירבעם בן נבט "כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי" (מלכ"א יב, לא) - "עזבו הלויים את מגרשיהם ואחזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן לה" (דבה"ב יא, יד). הכהנים והלוויים שבממלכת יהודה ישבו בירושלים ובשאר ערי יהודה ובנימין, חלק גדול מהם לא בערים המיוחדות שהוקצו להם בתקופת ההתנחלות, כי ערים אלו לא יכלו להכיל את כל הלוויים והכהנים שהיו אמורים להתפזר בכל רחבי הארץ בארבעים ושמונה ערים. בעת גלות בבל, בצאת הכהנים והלוויים עם שבט יהודה לגולה - לא מעריהם יצאו הלוויים, ובשיבתם מבבל לארץ, לא לעריהם המיוחדות שבו. ערי הכהנים שניתנו להם על-ידי יהושע, היו אמנם בחלקן הגדול בארץ יהודה ובנחלת שמעון שנבלעה בתוך נחלת יהודה, אך כפי שאמרנו לעיל על חורבן של ערי יהודה, כך חרבו גם ערי הכהנים שכאן יהודה. רק שתיים מתוך ארבע ערי כהנים שהוקצו להם מנחלת בנימין (יהושע כא, יז-יט): גבעון, גבע, ענתות ועלמון נזכרות ברשימתנו, והן ענתות (בפסוק כג) וגבע (פסוק כו)²⁰, וברשימה המקבילה לרשימתנו בספר נחמיה פרק ז פסוק כה נזכרים גם "בני גבעון", ואלה במקום "בני גבר" ברשימתנו²¹.

איזכורם של "אנשי ענתות" בין השבים לארץ מגלות בבל, עוררה אצל חז"ל תשומת לב מיוחדת, שכן ירמיהו ניבא על אנשי ענתות: "ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקדתם" (ירמיה יא, כג). לפי נבואת ירמיהו לא תהיה שארית לאנשי ענתות, ובעת שיפקד ה' את עמו להשיבם מן הגלות לארצם - לא ישובו אנשי ענתות, והנה מצאנום כלולים בין השבים.

חז"ל הסבירו את ביטולה של נבואת הפורענות של ירמיהו על אנשי ענתות בכך שהללו עשו תשובה, וזו לשונם:

"...שנגזרה עליהן גזירה קשה, הדא הוא דכתיב: לכן כה אמר ה' על אנשי ענתות הנני פקד עליהם רעה ושארית לא תהיה להם. וכיון שעשו תשובה - זכו להתייחס".
(פסיקתא דרב כהנא פ' תשובה).

מהותה של החשובה שאנשי ענתות עשו - לא נתפרשה אך לבד מן ההוראה הרגילה של תשובה: חזרה למוטב, נראה שהדרשן מתכוון כאן לשיבה אל הארץ, שאף היא "תשובה" היא, כפי שעולה מדברי המלבי"ם בהקדמתו לספר חגי: "היה אפשרות שיהיה אז עת הגאולה אם היו שבים בתשובה שלימה לה' והיו עולים כולם כחומה, כמ"ש חז"ל: ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא". וכוונת המלבי"ם שה"חטא" הוא אי עלייתם של יהודי הגולה לארץ. כוונה זו כבר נתפרשה על-ידי המהרש"א בחידושו ליומא ט' ע"ב ד"ה "כחומה": "שגרם החטא... היינו שלא עלו כולם".

¹⁹ י' אהרונ' סבור שממלכת יאשיהו התפשטה צפונה על חשבון שומרון וממילא נכללו בה מבני 10 השבטים ששרדו בארץ ("ארץ ישראל בתקופת המקרא" עמ' 326-327).

- מספר "יהודית". אשר לפי דעת גרינץ וחוקרים נוספים משקף את ימי שיבת ציון בתקופה הפרסית, עולה ברור שבבטוליה אשר באיזור שכם ישבו מבני שבט שמעון.
- על היקף התיישבותם של עולי הגולה כבר בתקופה הפרסית, ראה מאמרו של י' בן נון: לאן עלו שבי הגולה, "שמעית" סיון תשל"ט, עמ' 27-30.

²⁰ ישוב זה נזכר גם בנחמיה יב, כט כאחד ממקומות הישוב של הלוויים בימי נחמיה: "ויאספו המשוררים... ומשדות גבע... כי חצרים בנו להם המשוררים סביבות ירושלם".

²¹ וקרוב לודאי שהוא "גבר" הוא גבעון, שכן מספרם של בני גבר (בעזרא ב) שווה למספרם של בני גבעון (בנחמיה ז): "תשעים וחמשה". חילופי שמות ברשימות מקבילות במקרא, הם מן התופעות הידועות, וסיבותיהם נובעות מכינויים שונים לשם אחד, או מחילוף עיצורים וכו"כ. ואין צורך לטרוח ולחפש נימוקים משמעותיים להבדלים אלה. ראה על כך רד"ק לדבה"א א, יז ד"ה "ורודנים". במקומות רבים במקרא באו שינויי שמות של אישים ומקומות. ולא תמיד מצוי הסבר מניח את הדעת לשינויים. השווה: בנו השני של שמואל מכונה בדבה"א ו, יג "ושני", ואילו בשמ"א ח, ב הוא מכונה "יואל". אחת מערי הלוויים קרויה ביהושע כא, כב בשם "קבצים" ואותה העיר מכונה בדבה"א ו, ג בשם "קמעם" והבדלים רבים אחרים.

ומכלל לאו אתה שומע הן: אם אי עלייתם של יהודי הגולה לארץ בגדר חטא הינו²² הרי שהעלייה לארץ היא תיקון החטא, דהיינו תשובה. זוהי תשובתם של אנשי ענתות שנענו לקול הקורא לשוב ליהודה וירושלם כדי לכנות את בית ה'. בזכות שיבה-תשובה זו נתבטלה הגזירה והם זכו להתייחס עם כל קהל השבים: "אנשי ענתות מאה עשרים ושמונה", יחד עם אנשי עם ישראל שעלו ארצה כדי לבנות את בית ה' ההרוס.

ומן הכהנים ללויים: מה פשר מספרם הזעום של הלויים שחזרו מגלות בבל, בהשוואה לאלפי הכהנים השבים? מן הדין היה שמספר הלויים יעלה על מספר הכהנים, שכן הכהנים הם רק חלק משבט לוי - חלק מתוך רוב. אותה מוטיבציה שהדריכה את הכהנים לעלות באלפיהם, כדי להשתתף בבניית המקדש, לנצח על מלאכת הבנייה ולחדש את סדר העבודה, מן הדין שתניע גם את הלויים בהמוניהם לשוב לעשות "עבודת עבודה" במקדש "כימי עולם וכשנים קדמוניות", והנה מתגלה ברשימה שרק מעטים הם הלויים העולים. אמנם לשבעים וארבעה המוגדרים "הלויים" (בפסוק מ) יש להוסיף גם את "המשוררים" בפסוק מא ואת "בני השערים" בפסוק מב, שכן גם הללו משתייכים ללויים כפי שידוע לנו מספר דברי-הימים. חלק מן הלויים ניגנו "בכנרות בנבלים ובמצלתיים" (דבה"א כה, א), היו כאלה שאומנותם היתה "להרים קרן" (שם שם, ה), היו ביניהם "מלמדים שיר לה'" (שם שם, ז).

- כל אלה, המנגנים והשרים נקראו "משוררים", מבני לוי. תפקיד אחר שמילאו הלויים היה פתיחת שערי המקדש והגפתם ואלה הם "שוערים" (שם כו, א). סך כל מספרי קבוצות הלויים לא הגיע אף לארבע מאות, ויש להשיב על השאלה: מדוע לא נכללו יותר לויים בין העולים לארץ²³? היו שרצו להציע הסבר למיעוט הלויים בכך שמגמת הבבלים בהגלותם את ישראל לבבל היתה לפגוע בבעלי המעמדות הגבוהים ובכלכלת הארץ ולכן הוגלו מן הארץ בעיקר בעלי האחוזות והנחלות. מאחר שללויים לא היתה נחלה בארץ לא הוגלו רבים מהם בעת גלות בבל והותר להם להישאר בארץ²⁴. אם מרבית הלויים לא גלו אין תימה איפוא שלא יוזכרו בין השבים מן הגולה.

הסבר מקורי יותר הציע מ' זר כבוד: כנראה חששו הלויים לשוב מבבל, מפאת נבואת יחזקאל (יחזקאל מד, י-יד) שפסלה אח הלויים אשר תעו מאחרי ה' בגלות בבל, לשוב למעמדם הראשון בימי בית ראשון. לפי פירוש זה חששו הלויים שלא יינתן להם לעבוד במקדש ובהיותם חסרי נחלה בארץ ישראל לא יהיה להם מקוד פרנסה, ועל כן נמנעו משיבה לארץ, אשר לשאלת הזכרתם הנוספת של "משוררים" בפסוק סה, אחר שכבר בפסוק מא נימנו "המשוררים", אפשר להוכיח בארבע דרכים שאין זהות בין שתי קבוצות המשוררים:

1. המשוררים בפסוק סה נזכרו אחרי רשימות העולים, הכלולים ב"כל הקהל" (סד), משמע שהללו אינם מקהל ישראל.
2. המשוררים בפסוק מא מתייחסים לבני אסף, הידוע לנו מימי דוד, והם משתתפים בעבודת המקדש כשהם מנגנים ומהללים במעמד ייסוד ההיכל (עזרא ג, י). המשוררים בפסוק סה הם חסרי יחס, וככל הנראה הם נכרים, אשר מלבד ברשימת העולים מבבל אין הם נזכרים שוב.
3. בצדם של המשוררים בפסוק סה נזכרות גם משוררות (נשים) ולא מצאנו נשים משוררות בעבודת בית המקדש.
4. מספרם של המשוררים והמשוררות הוא 200, מספר המשוררים בני אסף הוא 128.

לאיזו מטרה צורפו משוררים ומשוררות - נכרים כנראה - לשיירת העולים מבבל? היות והם נזכרים אחרי העבדים והאמהות: "ולהם", במשמעות: ונוסף להם (לעבדים), ייתכן מאד ששבי ציון שכרו משוררים ומשוררות להנעים להם את הדרך בשירה וזמרה כפי שפירש רש"י על אתר: "לפי שהיו עולים בשמחה מבבל לארץ ישראל, היו צריכים למשוררים ומשוררות כדי שיהיו מטיילות בהם ברוב שמחתם".

העליה לארץ מן הגולה נעשתה בשמחה ובשירה, ואותם משוררים ומשוררות (שלא מבני לוי) ניגנו בדרכם של הגאולים, לקיים מה שנאמר: "ופדויי ה' ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת

²² וקדם למהרש"א ולמלבי"ם ר' אברהם אבן עזרא שהגדיר את אי עלייתם של יהודי בבל בתקופת שיבת ציון כ"עוון" וכנמנעים מלמלא את מצוות ה'. ראה בפירושו לזכריה פרק ה' פסוקים ה ו-יא ועוד שם. - גם ה"חבר" אומר: "כי אמנם חטא זה (= המנעותם של גולי בבל לשוב) הוא אשר בגללו לא נתקיים היעוד אשר יסד האלוה לבית השני" (ספר הכוזרי מאמר שני, סי' כד).

²³ גם בימי עזרא הסופר, שעלה לארץ בימי ארתחשטתא. אחר שהבית כבר נבנה. מעיר עזרא שבסקרו את קהל העולים שנאסף ליד נהר אהוא: "ומבני לוי לא מצאתי שם" (עזרא ח, טו).

²⁴ והם נכללים בין "הדלים אשר אין להם מאומה" (ירמיה לט, י) שנבזזדאן רב טבחים השאיר בארץ יהודה אחר החורבן.

עולם על ראשם, ששון ושמחה ישיגו" (ישעיה לה, י) וכן: "שיר המעלות"²⁵ בשוב ה' את שיבת ציון... אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה"²⁶.

כבר ציינו שרשימת שמותיהם של הנתינים ועבדי שלמה משתרעת לאורך 15 פסוקים (מפסוק מג עד פסוק נז) ובתנ"כים מדויקים²⁷ נרשמו שמותיהם בדומה לדרך כתיבתן של השירות במקרא. כשאר שבי הגולה. הנתינים היו צאצאי הגבעונים²⁸ שיהושע בזמנו נתנם "חטבי עצים ושאבי מים לעדה ולמזבח ה'...אל המקום אשר יבחר" (יהושע ט, כז), והודגש לגביהם: "והגבעונים לא מבני ישראל המה" (שמ"ב כא, ב). הנתינים אשר מילאו את התפקידים שיהושע הטיל עליהם בעבודת המקדש כל ימי הבית הראשון, הוגלו עם יהודה בבבל בעת חורבן המקדש, ומבחינה משפטית פקעה עבודתם כאשר בני ישראל הוגלו מארצם, חדלו להיות עבדי ישראל והפכו לעבדי בבל²⁹, שכן אין עבד יכול להיות אדונם של עבדים אחרים, ו"מה שקנה עבד - קנה רבו". משהכריז כורש שעם ישראל רשאי לשוב לארצו ולבנות את בית-המקדש, הצטרפו מאות נתינים אל הישראלים השבים לארץ, מתוך רצונם החפשי. דביקותם של הנתינים במקדש ובעובדיו כל ימי הבית הראשון השאירה בלבותיהם משקע עמוק וזיקה לקדשי ישראל, ואף שלא היו חייבים לנהוג כך, שכן בגלות בבל חדלו להיות כפופים למרות ישראל, הם העדיפו לדבוק בעם ישראל³⁰ כמשרתי המקדש, בסטאטוס של "חוטבי עצים ושואבי מים", מאשר להישאר בבבל תחת השלטון החדש של פרס, שהבטיח אוטונומיה דתית לכל העממים ללא הבדל מוצא ודת. ניתן לייחס להם כוונה מעין האמרה "מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר" (בראשית רבה מה, א), שחז"ל שמו בפי פרעה, שניאות לתת את הגר בתו לאברהם להיות שפחה בביתו.

בתום רשימת העולים, אחר סיכום מספרם ומספר עבדיהם ואמהותיהם ומספר המשוררים והמשוררות שליוו את שיירת העולים, הוסיף הכתוב את פירוט בהמותיהם ומספרם: "וסיהם שבע מאות שלשים ושה"³¹.

פרדיהם... גמליהם... חמרים ששת אלפים שבע מאות ועשרים" (סו-סז) פירוט זה של בהמות רכיבה ומשא לא מצוי אפילו ביציאת מצרים בעת הגאולה הראשונה! גם לעניין זה התייחסו חז"ל בהצביעם על חביבותה של העלייה לארץ, והוא מתקשר לרוח הכללית של הפרק:

²⁵ תהלים קכו, א-ב; בפירושו לשירי המעלות בתהלים הביא רד"ק פירוש ש"המעלות" משמען: "מעלות הגולה. שעתידים ישראל לעלות מהגלות אל ארץ ישראל, ואלה השירים (= שירי המעלות) נאמרים על לשון בני הגלות כולם..." (רד"ק לתהלים קכ. א).

²⁶ בהקדמה לפירושו לתהלים מעלה המלבי"ם אפשרות שמזמור זה נכתב בימי שיבת ציון: "כל עוד שהתהלך רוח ה' בארץ וישכון כבוד על נביאיו וחוזיו... לדבר או לשורר ברוח הקדש. שערי האוצר הזה לא סוגרו, כי עוד הוסיפו זקני דור ודור למלא אסמיו תבואת הדורות בין שתילי ימי קדם... מזמור למנשה בן חזקיהו אחרי שב לאלהי אבותיו (תהלים סו). הלל הגדול על נס סנחריב (שם קיח)...התפילות אשר ייסדו בגלות בבל על שריפת המקדש ועל הגלות. עד שוב ה' את שיבת ציון בימי כורש". השווה גם לדברי הרב ב' אפשטיין ב"תורה תמימה" לשיה"ש ד, א (אות יב). המציע לייחס לעזרא (הכלול לפי שיה"ר פ"ד, ד בין "עשרה בני אדם שאמרו ספר תהלים") את חיבור המזמורים "על נהרות בבל" ו"בשוב ה' את שיבת ציון".

²⁷ כמו בתנ"ך בעריכת א' דותן עפ"י הניקוד, הטעמים והמסורה של אהרן בן אשר בכת"י לנינגרד, או "כתובים" בעריכת הרב מ' ברויאר המוגה עפ"י הנוסח והמסורה של כתר ארם צובא וכת"י קרובים לו. מעניין לציון את ההבדל בין שני תנ"כים אלה בעניין כתיבת שמות הנתינים שבפרקנו: בתנ"ך שבעריכת דותן רשומים השמות בשני טורים, כשבוטור הימני כל השמות בזה תחת זה, ובוטור השמאלי התיבה "בני" פעם אחר פעם, זו תחת זו. בתנ"ך שבעריכת ברויאר באה הרשימה בארבעה טורים: בראש הטור הראשון: "הנתינים" ותחת תיבה זו 14 שמות (שם תחת שם). לבד מהשורה ה-15 הפותחת ב"עבדי שלמה". בראש הטור השני: "בני ציחא". ואחרי רווח בא הטור השלישי שבראשו "בני חשיפא" ותחתיהם "בני-ה" השמות המתייחסים לראשי משפחות הנתינים. הטור הרביעי מכיל תיבה אחת: "בני" (כמו הטור השני בכת"י לנינגרד שבתנ"ך דותן). רישום זה של שמות הנתינים בטורים זה תחת זה. עם רווח בין טור לטור, שונה מרישום "אנשי עם ישראל" שנרשמו בדומה לשירות במקרא "אריח על גבי לבנה": וכבר הסבירו חז"ל מה בין כתיבת שירה בדרך זו לבין כתיבת "שירה" בדרך של אריח על גבי אריח (כמו 31 המלכים ביהושע יב, או כעשרת בני המן - באסתר ט, ז-ט): "שלא תהא תקומה למפלתן" (מגילה טז ע"ב), שלא כשירות הכתובות אריח על גבי לבנה המסמלות בניין ויציבות.

אולי ביקשו בעלי המסורה לציין על-ידי דרך כתיבה זו את ההבדל בין "אנשי עם ישראל" המיוחסים, לבין הנתינים ועבדי שלמה שאינם מזרע ישראל. אף-על-פי-כן נרשמו שמותיהם של העולים כולם - הן אנשי עם ישראל והן הנתינים - בדומה לכלל השירות במקרא. שכן פרקנו הוא מעין שירה: שירת השבים לציין.

²⁸ אולי נקראו "נתינים" משום שהיו נתונים-מסורים לשירותם של הלויים בעבודת המקדש, כפי שניתן לשער מצורת הקרי והכתיב בעזרא ח, יז ושם בפסוק כ: "הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלויים". יחס הנתינים ללויים דומה ליחס הלויים לכהנים. המוגדר בתורה: נתנים לאהרן ולבניו" (במדבר ח, יט).

²⁹ "ויגל השאריט מן החרב אל בבל ויהיו לו ולבניו לעבדים" (דבה"ב לו, כ).

³⁰ הנתינים אף חתמו על האמנה בימי נחמיה "לשמר ולעשות את כל מצות ה'" (נחמיה י, א-ל), אף שלא היו גרי צדק במובן ההלכתי ונחשבו לאיסורי חיתון. בכל זאת נבדלו מעמי הארצות (שם).

³¹ ודוק: לא מספרים מעוגלים למאות ולעשרות, אלא מספרים מדויקים עד ליחידות!

תניא : בא וראה כמה חייב הקדוש-ברוך-הוא ביאתה של ארץ ישראל. להלן כתיב:
וישובו לירושלם... כל הקהל וגו'... סוסייהם... גמליהם ופרדיהם (עזרא ב). ברם הכא:
"וילך איש" (רות א) - יחיד... שהיו יוצאין מהארץ לחוצה לארץ - לא ייחס הכתוב את
ממונם

(רות רבה א, ה)

לגבי היוצאים מן הארץ אין הכתוב מייחס את ממונם ואין הוא מפרט את כלי התחבורה
שלהם, מה שאין כן ביחס לבאי הארץ, לשבים מן הגולה³², שבגלל חביבות הביאה - העלייה
לארץ, פרט לך הכתוב לא רק את מספריהם ושמותיהם, אלא אפילו את סוגי בהמותיהם
(סוסים, פרדים, גמלים וחמורים) ומספריהם המדויקים של בעלי חיים אלה, ששימשו כאן
מעין מכשירי מצוה.

*

פרקנו אשר בהתבוננות ראשונה היה נראה כפרק הרצוף שמות ומספרים ללא כל חיות,
הפך בלימודנו לפרק שירה: עולים ושרים. זהו פרק של חיבה ואהבה, של זכות גדולה להתייחס
על שבי ציון הראשונים אשר גילו איתערותא דלתתא משהעיר האלהים את רוחם של העולים
(עזרא א, ה) - לעלות ולבנות, לעלות ולהיבנות.

בתוך: מעיינות המקרא, תשמ"ו, עמ' 220-234.

³² משפחת אלימלך שירדה מן הארץ ברצון, ירדה ברכוש גדול ושבה "ריקם" (רות א, כא) - בצער ובמרירות: "ותהם
כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי" (שם, יט). גולי בבל ירדו כשבויים, באזיקים (ירמיה מ, ד) חסרי כל, אך שבו
ברכוש גדול "בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה" (עזרא א, ד) ועליהם אמר המשורר: "אז יאמרו בגוים הגדיל ה'
לעשות עם אלה... היינו שמחים" (תהלים קכו, ב-ג).